

Inhoud

Kaarten	11
Voorwoord	13
Gevangene 16670: pater Maximiliaan Kolbe	15
Overleven: Kōichi Tagawa, alias Tōmei Ozaki	17
Schok: Masatoshi Asari	19
Inleiding	21
DEEL 1: <i>De heersers en de onderdanen, 1894-1929</i>	
1. De patriot	31
2. Twijfels en ambitie	41
3. De drukpersen aanzwengelen	51
4. Een katholieke jongen in Korea	62
DEEL 2: <i>Mannen in het zwart, 1930-1936</i>	
5. De komst van de baarden	75
6. Gevormd door vuur	93
7. De worsteling	101
8. De keizer of Jezus	120
DEEL 3: <i>Glorie en nederlaag, 1936-1945</i>	
9. Spiritueel verzet	129
10. De oorlog van Kōichi Tagawa	146
11. De oorlog van Masatoshi Asari	160
12. 'Een regen van verwoesting'	173

DEEL 4: *Gegil en gefluister, 1945*

- 13. Kwelling 191
- 14. MacArthur en de keizer 208
- 15. Stilzwijgen 217

DEEL 5: *Na de bom, 1946-1951*

- 16. De voorlezing 231
- 17. 'De waarheid' 238
- 18. De laatste dagen: zes maanden in de hel 250
- 19. Het ontwaken 269
- 20. Geen tijd om te sterven 280

DEEL 6: *Berouw en ontdekking: 1951-1970*

- 21. De kersen van de kinderen 293
- 22. De geheime liefde van een monnik 306
- 23. Zoenoffers 314

DEEL 7: *Naar het licht, 1971-1989*

- 24. De bunker 329
- 25. Ontmoeting met Kolbe 341
- 26. De Noord-Koreaanse 'spion' 352
- 27. 'Ik zei niets' 362

DEEL 8: *Bloesems van hoop, 1990-2023*

- 28. De verhalenverteller 371
- 29. Einde van een tijdperk 380
- 30. De martelaar en de rode kimono 390

Nawoord 401

Illustratieverantwoording 409

Bibliografie 413

Dankwoord 419

Noten 423

Register 465

Oost-Azië in de jaren 1930

Voorwoord

Elke meimaand laat een vijf meter hoge kersenboom zijn grote karmozijnrode bloemblaadjes naar beneden dwarrelen op de heilige grond voor de St.-Catharina van Alexandrië-kerk in het dorp Strachocina in het zuidoosten van Polen, vlak bij de grens met Oekraïne. De boom is afkomstig uit Japan en bloeit al meer dan dertig jaar in dit ontvolkte gehucht.

Niet ver daarvandaan staat een twee meter hoog standbeeld op een witte sokkel onder een houten afdak. Het is een beeld van de maagd Maria. In tegenstelling tot traditionele afbeeldingen heeft het beeld lange zwarte haren die op de rug in middeleeuwse stijl zijn vastgeknoot met witte linten. Maria draagt een lange soepele rode Japanse kimono met vijf roze kersenvloemen om de schouder en traditionele witte *tabi*-sokken aan haar voeten.

Strachocina, gesticht in 1369, is vooral bekend als de geboorteplaats van St. Andreas Bobola in 1591, een heilige die door de kozakken werd vermoord. Pelgrims uit Europa en de Verenigde Staten komen er af en toe op bedevaart.

Slechts weinigen van hen keuren de eenzame kersenboom een tweede blik waardig. Zelfs de nonnen die in alle rust in een klooster in Strachocina leven, weten niet hoe of waarom deze Japanse boom in deze afgelegen enclave terecht is gekomen. En hoewel de nonnen het oosterse beeld vereren, zijn er geen gedenkplaten of andere informatieborden die de oorsprong ervan uit de doeken doen.

Omdat ik me afvroeg hoe de bloeiende Japanse sierkersen, in Japan *sakura* genoemd, zich over de wereld hadden verspreid, begon ik onderzoek te doen naar de banden tussen mijn vaderland en de-

ze nauwelijks bekende streek in Polen, waar de vrede in 2022 ruw werd verstoord door de Russische inval in Oekraïne. Die agressie onderstreepte voor mij, en voor vele anderen, hoe afschuwelijk de kosten van een oorlog zijn voor elk individu, elk gezin, elk land dat erdoor wordt geraakt.

Onverwachts bleken de verhalen die ik tijdens mijn onderzoek tegenkwam ook een rechtstreekse band met oorlog te hebben. Op verontrustende maar ook inspirerende wijze waren ze verbonden met twee onwaarschijnlijke getuigen van de geschiedenis.

De eerste van hen was een overlevende van de atoombom die in augustus 1945 boven de stad Nagasaki in het zuidwesten van Japan was ontploft en vierenzeventigduizend burgers het leven had gekost. De tweede was 's werelds meest vooraanstaande kweker van sierkersen, waarvan de bloesems elk voorjaar tot bloei komen in een levenslustige uitbarsting van kleur, vitaliteit en wedergeboorte.

Als tiener hadden beide mannen geleden onder de Tweede Wereldoorlog, een ervaring die hun leven voorgoed had veranderd. Als volwassene, zo ontdekte ik tot mijn verbijstering, waren beide mannen sterk beïnvloed door een Poolse priester die door de nazi's in concentratiekamp Auschwitz was vermoord.

Gevangene 16670: pater Maximiliaan Kolbe

14 augustus 1941 – Auschwitz, Polen

Na twee weken van uithongering stierf pater Maximiliaan Kolbe, gevangene 16670, in een bedompte betonnen cel in concentratiekamp Auschwitz. Hans Bock, een morfineverslaafde uit de ziekenboeg van de gevangenis, spoot carbolzuur in de linkerarm van de priester, waardoor de zevenenveertigjarige Kolbe vrijwel meteen stierf.

Twee weken daarvoor, op 29 juli 1941, was een Poolse gevangene uit Auschwitz ontsnapt. Ter vergelding moesten diens medegevangenen uit gebouw 14 op bevel van de *Schutzstaffel*, de SS, voor straf in de blakerende zomerhitte in het gelid staan, zonder eten of drinken.

De gevangenen waren allemaal Polen, gearresteerd na de Duitse inval in hun land in september 1939. Totdat de nazi's in 1942 duizenden Joden naar Auschwitz begonnen te sturen, waren de meeste gedetineerden daar verzetsstrijder of lid van de Poolse elite, zoals juristen, zakenlieden, religieuze leiders en krantenredacteurs.

De volgende ochtend, 30 juli, zei de plaatsvervangend kampcommandant Karl Fritsch tegen de gevangenen dat ze moesten blijven staan totdat de vluchteling weer gearresteerd was. Sommige gevangenen waren al ingestort en weggesleept. De vluchteling werd niet gevonden. Fritsch keerde aan het begin van de avond terug. Hij verkondigde dat tien gevangenen ter vergelding naar een uithongeringssel werden gestuurd, waar ze zonder eten en drinken moesten verblijven totdat ze stierven.

Hij wees willekeurig enkele mannen aan, maar toen één man smeekte om te worden gespaard omdat hij vrouw en kinderen had, bood pater Kolbe vrijwillig aan om zijn plaats in te nemen.

Overleven: Kōichi Tagawa, alias Tōmei Ozaki

9 augustus 1945 – Nagasaki, Japan

‘Hoe tragisch. Mijn huis is verdwenen, verzwolgen door een eindeloos vuur. Ik denk alleen aan mijn moeder, maar ik kon haar verwonde lichaam of lijk niet vinden.’

De zeventienjarige Kōichi Tagawa had de atoomaanval op Nagasaki overleefd omdat hij op dat moment aan het werk was in een geheime torpedofabriek die in een nabije bergwand was uitgehakt. Uren nadat het Amerikaanse leger de krachtigste bom ter wereld had afgeworpen, verliet Kōichi de beschutte wapenfabriek en begon in zijn zakdagboekje aantekeningen te maken over de impact van de ontploffing.

Kōichi, die later zijn naam zou veranderen in Tōmei Ozaki, was getuige van een ongekende vernietiging toen hij vijf uur lang door de ruïnes van de stad liep, op zoek naar zijn moeder, Wasa. Kōichi woonde als enig kind met Wasa in het district Urakami in Nagasaki, vlak bij de Urakami-kathedraal, de grootste kathedraal van Azië.

Normaal gesproken duurde de wandeling dertig minuten, maar de bom had de meeste gebouwen weggevaagd, waardoor de tiener gedesoriënteerd was geraakt. Overal om hem heen schoten oranje vlammen de lucht in. Verminkte lichamen lagen langs de straten en dreven in de rivieren. Sommige mensen waren in volle beweging bevroren, hun ogen en tong bungelend uit hun geblakerde schedels. Nog eens duizenden hadden ernstige brandwonden en gilden om hulp.

Onderweg bekommerde Kōichi zich om enkele gewonde slachtoffers, maar spoedig gaf hij het op en bleef lopen. Toen hij uitein-

delijk zijn bestemming bereikte, bleek het huis dat hij net enkele uren daarvoor had verlaten verdwenen. Ja, vrijwel heel het district Urakami was met de grond gelijkgemaakt, ook de kathedraal. Urakami was het epicentrum van de bom. Kōichi vond geen spoor meer van zijn moeder terug.

Nu was hij een wees. Achttien dagen lang kampeerde Kōichi in de buitenlucht. In die tijd verbrandde en begroef hij lichamen, terwijl hij het gebied afstroopte naar voedsel om te overleven.

Schok: Masatoshi Asari

15 augustus 1945 – Nanae, Hokkaido, Japan

Masatoshi Asari was veertien toen hij in het landbouwkundig testlab waar hij voor de Japanse oorlogsinspanning werkte op de radio hoorde hoe keizer Hirohito de overgave van Japan afkondigde.

Nadat ze een ochtend lang met gekromde rug in een vochtige rijstpadie hadden gezwoegd, kregen Masatoshi en zijn pakweg twintig collega's te horen dat ze zich in een halve kring moesten opstellen in de tuin bij het hoofdgebouw van het lab. Het enige wat ze wisten was dat de keizer op het punt stond 'een zeer belangrijke mededeling' te doen. De kranten van Hokkaido hadden gemeld dat Hiroshima en Nagasaki enkele dagen daarvoor door krachtige nieuwe bommen waren vernietigd. Verder werden weinig details gegeven.

Meneer Suzuki, het hoofd van het lab, plaatste de radio op een bureau naast een geopend raam. Om klokslag twaalf uur begon de radio te suizen, te kraken, luider en weer zachter te klinken, terwijl de presentator alle luisteraars vroeg op te staan voor het volkslied. Vervolgens hield de onstoffelijke keizer met schrille stem een vier minuten durende toespraak, vol archaische Japanse woorden waar vrijwel niemand een touw aan vast kon knopen.

Na afloop van de toespraak bleek niemand hem te hebben begrepen. Toen zei de heer Suzuki: 'De oorlog is voorbij. We hebben verloren.' Er heerste stilte. Sommige volwassenen begonnen te huilen. Anderen liepen weg, in gedachten verzonken.

'Nederlaag' was tijdens de oorlog een verboden woord geweest. Zelfs toen de meeste grote steden door Amerikaanse bommen campagnes waren verwoest, kreeg het Japanse volk te horen dat de

overwinning nabij was. Was het echt mogelijk dat Japan verslagen was, vroeg Masatoshi zich af.

Masatoshi herinnerde zich dat hij mensen had horen fluisteren dat, als Japan zou verliezen, mannen als slaven naar Afrika of het regenwoud van de Amazone zouden worden gestuurd voordat ze werden vermoord. Hij begon te huiveren, verstijfd bij de gedachte dat ze hem bij zijn familie zouden weghalen.

Inleiding

Op dinsdag 31 december 2019, slechts enkele weken voordat de covidpandemie de wereld praktisch tot stilstand zou brengen, reed ik over het ruige zuidelijke Japanse eiland Kyushu naar Nagasaki, dat gelegen is aan een natuurlijke haven en omringd wordt door hoge heuvels. Nadat ik in mijn huur-Toyota plankgas een steile helling op was gereden, bereikte ik bovenaan een grasrijk plateau met een twee verdiepingen tellend verzorgingstehuis voor bejaarden, dat uitkeek over de stad. Daar, in kamer 200, ontmoette ik voor het eerst Tōmei Ozaki in levenden lijve.

Gekleed in zijn zwarte habijt begroette de eenennegentigjarige franciscaner monnik, een kleine man van nauwelijks een meter vijftig, me met een diepe buiging en nam vervolgens voor een interview plaats in een rechte rotanstoel. We hadden elkaar daarvoor al uitvoerig over de telefoon gesproken, en in die gesprekken die ik vanuit Londen had gevoerd had ik Ozaki leren kennen als een opmerkelijke, geconcentreerde en vastberaden man. Als we elkaar spraken, was hij meestal opmerkelijk vrolijk en opgewekt. Maar op deze oudejaarsavond, vlak voor de aanvang van een nieuw decennium, vertelde hij me dat hij zich broos voelde en dat hij hoopte de winter te zullen overleven. In het jaar ervoor had hij een longontsteking opgelopen en was hij in het ziekenhuis beland.

Hij had goede redenen om zich zorgen te maken over zijn gezondheid. In zijn leven had Ozaki rampzalige ziekten overwonnen die de meeste mensen fataal zouden zijn geweest. Dat hij meer dan negentig jaar was geworden, was opmerkelijk.

Om te beginnen had Ozaki de atoombom overleefd. Hij was pas

zeventien geweest toen de Amerikanen op 9 augustus 1945, drie dagen na de vernietiging van Hiroshima, een atoombom hadden afgeworpen boven zijn woonplaats Nagasaki. Ozaki had de aanval alleen maar overleefd omdat hij op het moment van de ontploffing toevallig aan het werk was in een tunnel.

Ozaki werd gekweld door hevige schuldgevoelens omdat hij vond dat hij te weinig had gedaan voor de stervende mensen die op die tragische dag wanhopig om zijn hulp hadden gevraagd. Door zijn wroeging voelde hij zich waardeloos en suïcidaal.

In oktober 1945 klopte Ozaki, dakloos en wanhopig, op de deur van een klooster dat veertien jaar daarvoor door Poolse monniken op een berghelling vlak bij Nagasaki was gebouwd. Beschut door de bergen hadden de gebouwen weinig te lijden gehad van de verwoestende kracht van de atoombom.

De monniken gaven Ozaki voedsel en onderdak. In ruil gaf Ozaki hun zijn leven. En later zwoer hij zich te wijden aan vrede en menselijkheid, idealen die belichaamd werden door de stichter van het klooster, pater Maximiliaan Kolbe.

Ruim vijftienhonderd kilometer ten noordoosten van Nagasaki, op het dunbevolkte noordelijke Japanse eiland Hokkaido, woont de sierkersenkweker Masatoshi Asari in een bescheiden houten huis vlak bij de haven van Hakodate. Ik had Asari goed leren kennen tijdens mijn onderzoek voor een boek over Collingwood Ingram, een Engelsman die in de jaren dertig van de vorige eeuw belangrijke Japanse kersenvariëteiten voor uitsterven had behoed.

Asari, die in 2023 tweeënnegentig is geworden, is een Japanse *sakuramori*, een kersenhoeder – dé kersenhoeder in mijn ogen – die faam heeft verworven als schepper van een groep bloeiende kersenvariëteiten, de zogeheten *matsumae*-kersen. Er bestaan 116 variëteiten van deze sierkersen en ze zijn wonderbaarlijk divers: de meeste zijn dubbelbloemig en hun kleuren variëren van wit tot donkerroodachtig roze.

Duizenden van deze bomen bloeien in het grootste sierkersenpark ter wereld, dat Asari heeft gesticht. Het Matsumae-park en zijn beroemde bloesems zijn de hoofdattractie van Matsumae zelf, de zuidelijkste kustplaats van Hokkaido. Veel matsumae-kerzen groeien ook in het Windsor Great Park vlak bij Londen, evenals in sommige Europese landen, zoals Nederland en Duitsland. Een paar groeien er in het National Arboretum in Washington DC.

Net als Ozaki is ook Asari klein van stuk – nog geen een meter zestig – en mager, met benige gebruide ledematen en een gezicht dat verweerd is door tientallen jaren buitenwerk. Hij is geestelijk en lichamelijk actief en scherp. En net als Ozaki behoort Asari tot die uitstervende generatie Japanners die de verwoesting van de Tweede Wereldoorlog heeft overleefd en getuige is geweest van de ‘wonderbare’ economische wederopleving van Japan in de tweede helft van de twintigste eeuw.

Asari, een voormalig leraar en historicus, is zich altijd blijven afvragen hoe Japan betrokken kon raken bij een verachtelijke oorlog die miljoenen mensen het leven heeft gekost. Gedreven door zijn diepe overtuiging dat onschuldige mensen te vaak het slachtoffer van oorlogen zijn heeft hij zijn leven in dienst gesteld van vrede en verzoening.

Als een eenzame krijger verzamelde Asari bewijzen van gebeurtenissen op Hokkaido tijdens de oorlog die de Japanse autoriteiten liever onder het tapijt hadden gelaten. Met hart en ziel wilde hij boete doen voor de barbarij en de aansprakelijkheid van Japan. Daartoe stuurde hij duizenden kersenbomen naar landen waartegen Japan had gevochten of die van Japan te lijden hadden gehad, zoals China, Noord-Korea, het Verenigd Koninkrijk, Canada en de Verenigde Staten.

Toen ik Asari in november 2018 drie dagen lang intensief mocht interviewen, vermeldde hij tussen neus en lippen door dat hij een keer enkele honderden kersenbomen naar Polen had gestuurd. ‘Waarom Polen?’ vroeg ik. ‘Japan heeft toch niet tegen Polen gevochten?’ Hij kon zich op dat moment niet meer alle details herinneren, maar later vertelde hij me dat hij zijn vergeelde dagboeken

uit de late jaren tachtig had gevonden, met aantekeningen over zijn ‘Poolse vredesinitiatief’.

Het was een openbaring voor hem toen hij meer dan dertig jaar later zijn dagboeken herlas. ‘Dit is het project van mijn leven en het moet slagen,’ had hij op 4 november 1987 geschreven. Het was een onderneming, zo vertelde hij mij, die rechtstreeks was geïnspireerd door één man: pater Maximiliaan Kolbe.

Oorspronkelijk wilde ik de verhalen van Ozaki en Asari vertellen, twee Japanners die in armoede geboren waren, maar beziel waren met een hartstocht voor menselijkheid en rechtvaardigheid – een hartstocht die gesmeed was in de smeltkroes van een meedogenloze oorlog en vervolgens meer dan zeventig jaar lang onverflauwd en onaangetast bleef. Ik had me aangetrokken gevoeld tot deze waardige en principiële mannen, maar naarmate ik langer met hen over hun leven sprak, ontdekte ik steeds meer hoe belangrijk pater Kolbe voor hen was geweest.

Ik breidde mijn onderzoek uit om meer inzicht te krijgen in de enorme invloed die Kolbe had uitgeoefend op beide mannen en op de geschiedenis van de mensheid in de twintigste eeuw. Zo ontdekte ik dat deze vurige pater de rode draad was die alles en iedereen met elkaar verbond.

Kolbe had een opmerkelijk leven geleid, dat bepaald was door zijn Poolse patriottisme en zijn godsdienstige overtuigingen. In 1917 richtte hij in Rome een wereldwijde religieuze organisatie op, de Militia Immaculatae of simpelweg MI. In een dorpe ten westen van Warschau vestigde hij het Niepokalanów-klooster, dat het grootste klooster ter wereld zou worden. Daar bouwde hij een van de invloedrijkste uitgeversimperia in Polen op voordat hij in 1930 naar de Japanse stad Nagasaki verhuisde. In die tijd wist hij vrijwel niets over de cultuur of de taal van dit land, dat hij het ‘Land van de Kersenbloesems’ noemde.

Voor mij was deze weinig bekende episode uit Kolbes leven een

verrassing, die mij unieke inzichten over mijn eigen land verschaftte in de periode waarin het een autoritaire staat werd. Zes jaar lang verdroegen Kolbe en een handvol franciscaner monniken extreme armoede en stress terwijl ze volgelingen van het boeddhisme of shintoïsme tot het christendom probeerden te bekeren.

Jaren later zou de paus een uitzonderlijk bezoek brengen aan de religieuze gemeenschap die de monniken op een verlaten berghelling hadden gesticht. Kolbe begon ook een uitgebreide Japanstalige uitgeverij, die nog steeds bestaat. Nadat hij in 1936 was teruggekeerd naar Polen, zei hij regelmatig tegen zijn collega's dat hij Japan niet had willen verlaten en dat hij had gehoopt daar 'mijn beendieren achter te laten'.

Terug in Polen werd Kolbe weer het hoofd van het Niepokalanów-klooster, dat een van de grootste dagbladen van het land had opgericht. In de maanden voor de Duitse invasie in september 1939 drukte de krant allerlei antinazi-artikelen en -spotprenten af. Als prominente priester én uitgever vormde Kolbe een bedreiging voor het naziregime, dat hem in 1941 arresteerde en naar Auschwitz stuurde.

Na zijn dood werd Kolbe een wereldwijd erkend symbool van menselijkheid. Toen hij in 1982 heilig werd verklaard, bestempelde paus Johannes Paulus II St. Maximiliaan Maria Kolbe tot 'de patroonheilige van onze moeilijke eeuw'.

Zoals te verwachten was, hebben de omstandigheden van Kolbes afschuwelijke dood al zijn opmerkelijke daden overschaduwd. Zijn elf weken in Auschwitz zijn goed gedocumenteerd. Minder bekend zijn de andere hoofdstukken – en eigenheden – van zijn leven, die uiteindelijk hebben geleid tot zijn arrestatie en martelaarschap.

Kolbe werd op 8 januari 1894 geboren in een dorpje onder Russische heerschappij. Zijn patriotisme had dan ook diepe wortels. Zijn vader was een plaatselijke leider van Poolse patriotten, die in het geheim streefden naar bevrijding van hun Russische onderdrukkers. Als land was Polen in 1795 opgehouden te bestaan. Onverwachts gaf de Japanse overwinning op tsaristisch Rusland in de Russisch-Japanse Oorlog (1904-1905) de familie Kolbe nieuwe

hoop in hun strijd voor onafhankelijkheid. Kolbe bleef fier patriotisch tot de allerlaatste seconde van zijn bezoeking in Auschwitz.

Kolbe was een man met buitengewone talenten. Hij was een belesen wetenschapper die twee doctoraten had ontvangen en vier talen sprak. Hij was een enthousiaste wetenschapper die ruimteschepen ontwierp en geloofde in de mogelijkheden van interstellair reizen. Hij was ook een mediabewuste ondernemer, die altijd naar de toekomst keek en bereid was de traditie te negeren als hem dat hielp zijn opvattingen onder zo veel mogelijk mensen te verspreiden.

Bij het nastreven van zijn doelen kon Kolbe onverzettelijk, obsessief, geestdriftig en streng zijn, vooral in zijn Japanse jaren. Hij leefde altijd met een onverbiddelijk gevoel van urgentie. Dat kwam doordat hij zo vaak ernstig ziek was. Aangezien de dood hem altijd op de hielen zat, had hij geen tijd te verliezen om zijn ideeën kenbaar te maken aan de wereld.

Getroffen door tuberculose bracht Kolbe vele maanden door in sanatoria's of lag hij op bed in kloostercellen in Polen en Japan. Toch liet hij zijn pijn en broosheid nooit een hinderpaal vormen voor zijn ambities. Zijn hardnekkige ziekte dreef hem juist tot nog meer prestaties en hielp hem zijn medemens beter te begrijpen.

Ozaki, Asari en Kolbe hebben elkaar nooit ontmoet, maar hun levens hebben elkaar gekruist en beïnvloed. Hun verhalen spraken van ongekend sterven en lijden. Maar ze spraken ook van hoop en licht, van vrede en verzoening, en van mededogen. Het waren deze eigenschappen die uiteindelijk in de duisternis schenen en zegevierend bleken.

Ik woon in Londen en bracht in het begin van 2023 een bezoek aan Westminster Abbey, waar personen van koninklijken bloede worden gekroond en begraven. Daar, boven het westportaal, staat een standbeeld van pater Kolbe, uitgesneden uit Frans richemontkalksteen, naast standbeelden van Martin Luther King jr., Oscar

Romero, Esther John, Dietrich Bonhoeffer en zes andere twintigste-eeuwse martelaren.

Het standbeeld werd in 1998 in aanwezigheid van koningin Elizabeth II onthuld door de aartsbisschop van Canterbury. Het moedigt bezoekers aan 'alle onschuldige slachtoffers van onderdrukking, geweld en oorlog te herdenken'. Ten tijde van mijn bezoek leken deze woorden in het bijzonder passend voor de miljoenen vluchtelingen die hun huis in Oekraïne hadden verlaten om aan de oorlogszucht van Rusland te ontkomen. En ik zou ontdekken dat er voor de atoombomoverlevende uit Nagasaki en de sierkersen-keker uit Hokkaido eveneens geen passender grafschrift was dan dit.